

Remigijaus Korvin Kosakovskio (1730–1780) laišakai Vilniaus universiteto bibliotekoje

VERONIKA GIRININKAITĖ

Vilniaus universitetas, Lietuva

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2127-5594>

Santrauka. Straipsnyje rašoma apie nepagrįstai primirštą asmenį, daug nusipelnusių Vilniaus universitetui, tačiau iki šiol neminėtą jo istorijoje. Be kitų nuveiktų darbų, jis daug pagelbėjo Vilniaus astronomams, vykusiems į Paryžių ir Londoną. Remigijus Korvinas-Kosakovskis (1730–1780), buvęs jėzuitas, gabus pamokslininkas, retorikos ir kitų dalykų dėstytojas Vilniaus akademijoje, paskirtas Lenkijos Respublikos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Nacionalinės edukacijos komisijos atstovu nuo 1774 m. gyveno Paryžiuje. Iš ten parašė daug laiškų į Vilnių (tikėtina, kad ir į Varšuvą). Vilniaus universiteto bibliotekos rankraščių skyriuje saugomi jo laišakai astronomams Martynui Počobutui ir Andriui Streckiui (1737–1797) daugiausia skirti Streckio 1778 m. moklinei kelionei į Paryžių ir Londoną bei Počobuto išrinkimo Karališkosios Paryžiaus mokslų akademijos nariu aplinkybėms. Laiškuose dažni literatūros žanrą gavendą primenantys nukrypimai atskleidžia daug XVIII a. antrosios pusės kasdienio gyvenimo detalių, autoriaus politines ir ideologines pažiūras, jo Abiejų Tautų Respublikos ilgesį ir nepaprastą gebėjimą perteikti savo jausmus. Laiškų stilius rodo, kad juos rašė išsilavinęs, kritiškumu apdovanotas žmogus, kuriam būdingas pasaulio smalsumas ir iškalba, o jų turinys nušviečia mažai žinomą Vilniaus, Varšuvos ir Paryžiaus mokslo ryšių epizodą.

Reikšminiai žodžiai: Remigian Korwin Kossakowski, laišakai, Vilniaus universiteto biblioteka, XVIII a.

Listy Remigiana Korwina Kossakowskiego (1730–1780) w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego

Streszczenie. Artykuł dotyczy niesłusznie zapomnianej postaci, bardzo zasłużonej dla Uniwersytetu Wileńskiego, ale dotychczas należycie niewyeksponowanej w jego dziejach. Wśród innych zasług, można wymienić znaczną pomoc udzieloną wileńskim astronomom, którzy przybyli do Paryża i Londynu. Remigian Korwin Kossakowski (1730–1780), były jezuita, utalentowany kaznodzieja, wykładowca retoryki i innych przedmiotów w Akademii Wileńskiej, od 1774 r., jako przedstawiciel Narodowej Komisji Edukacji Rzeczypospolitej Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego, mieszkał w Paryżu. Stamtąd napi-

sał wiele listów do Wilna (prawdopodobnie także do Warszawy). Jego listy do astronomów Marcina Poczobuta i Andrzeja Strzeckiego (1737–1797), przechowywane w Dziale Rękopisów Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego, dotyczą głównie podróży naukowej Strzeckiego w 1778 r. do Paryża i Londynu oraz okoliczności wyboru Poczobuta na członka Królewskiej Akademii Nauk w Paryżu. Listy są wypełnione dygresjami przypominającymi gatunek literacki gawędy, dostarczają badaczowi danych na temat szczegółów życia codziennego w 2. połowie XVIII w., poglądów politycznych i ideologicznych autora, ujawniają jego tęsknotę za Rzeczypospolitą Obojga Narodów oraz wyjątkową umiejętność wyrażania swoich uczuć. Styl tych listów świadczy o tym, że człowiek, który je napisał, jest wykształcony, obdarzony krytycyzmem, cechuje go ciekawość świata i elokwencja, a treść listów rzuca światło na mało znany epizod w relacjach naukowych pomiędzy Wilnem, Warszawą i Paryżem.

Słowa kluczowe: Remigian Korwin Kossakowski, listy, Biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego, XVIII w.

Letters of Remigian Korwin Kossakowski (Remigijus Korvin Kosakovskis 1730–1780) in the Vilnius University Library

Summary. In this article it is aimed to tell about a person, which was unduly forgotten in the history of the Vilnius University, though among his other activities, he did a lot to support and help the astronomers, coming to Paris and London from Vilnius. A former jesuit, talented preacher, professor of Rhetorics and other disciplines in Vilnius academy, Remigian Korwin Kossakowski (1730–1780) wrote a lot of letters to Vilnius (and perhaps to Warsaw too), from 1774 on, while working in Paris as the representative of the National Commission of Education of the Commonwealth of Kingdom of Poland and Grand Duchy of Lithuania. The letters which are kept in Vilnius university library, mainly addressed to the astronomers Marcin Poczobut and Andrzej Strzecki (1737–1797) are mainly connected with the scientific journey of Strzecki in 1778 to Paris and London and the circumstances of election of Poczobut as a member of the Royal Academy of Sciences in Paris. Letters are filled with digressions, reminding of *gawenda* literary genre, providing the researcher with data on the details of everyday life in the second half of XVIII century, political and ideological views of the addressee, his nostalgia for the Grand Duchy and Poland and his exceptional gift of expressing his feelings. The style of these letters show us that the human who wrote them was well educated, highly critical, curious and well-spoken, and the contents testify the not so well known side of the history of science relations between Vilnius, Warsaw and Paris.

Keywords: Remigian Korwin Kossakowski (Remigijus Korvin Kosakovskis), letters, Vilnius University Library, 18th century.

Pratarmė

Mokslo pažanga yra mokslininkų darbo vaisius ir jų nuopelnas. Tačiau sėkmė ir net pačios galimybės veikti dažnai priklauso nuo jų tylaus darbo viešinimo, jo skleidimo ir įtvirtinimo populiariąja forma, nuo mokslininkų reputacijos ir tarptautinių ryšių palaikymo ir sutvirtinimo. XVIII a. antroje pusėje svarbų Vilniaus mokslui tarpininko populiarintojo vaidmenį atliko Remigijus Korvin Kosakovskis (Remigian Korwin Kossakowski, 1730–1780). 1753 m. išventintas į jėzuitų ordiną, 1766 m. Vilniaus akademijoje gavęs daktaro laipsnį, čia dėstė retoriką ir sakė pamokslus. 1774 m. Tautos Edukacinė Komisija (lenk. *Komisja Edukacji Narodowej*, toliau – TEK) Kosakovskį nutarė komandiruoti į Paryžių. Vėlesniuose laiškuose pasirašydavo Poznanės kanauninku, kuriuo, matyt, buvo pakeltas. Jo korespondencija nušviečia mažai žinomą¹ Vilniaus universiteto istorijos periodą ir įvykius, svarbius to meto Vilniaus mokslininkų tarptautiniam pripažinimui.

Straipsnyje pristatomas šis nepelnytai užmirštas asmuo. Straipsnio skyriuose apibūdinti Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje (toliau – VUB RS) išsaugoti laišakai, rašoma apie asmens biografiją, jo nuopelnus Vilniaus astronomams bei jo korespondencijoje paminėtas įdomybes. Anksčiau skelbti duomenys papildyti laiškuose naujai atrastais reikšmingais faktais. Straipsnio tekstą papildė Kosakovskio laiškų citatos, kurių vertimus į lietuvių kalbą atliko straipsnio autorė. Tais atvejais, kai originalaus teksto interpretacija kėlė abejonių, tai pažymėta išnašose. Šios ištraukos leidžia pagrįsti Kosakovskio rašymo stiliaus retą ekspresyvumą ir jo retorinį talentą², nusipelnantį atskiros studijos.

Laiškai

Kosakovskio epistolinis palikimas tikėtina, yra gausus. Yra žinių, kad rašydavo įvairiems Vilniaus akademijos dėstytojams³, Vilniaus vyskupui Jokū-

1 Kaip teigiama, „apie šį VU istorijos laikotarpį (1773–1780), trūkstant prieinamų šaltinių, žinome mažiausiai“. A. Piročkinas, A. Šidlauskas, *Mokslas senajame Vilniaus universitete*, serija *Lietuvos mokslo paminklai*, Vilnius 1984, p. 99.

2 E. Rabowicz, *Kossakowski Remigian (Remigiusz)*, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XIV/2, 1969, p. 61.

3 Pvz. klausė, kodėl [Dovydas] Pilchovskis ir [Kazimieras] Naruševičius neatsakė į jo laiškus. 1778 VII 30, F2-DC42_33-14.

bui Ignacui Masalskiui⁴, kitiems TEK nariams, karaliui⁵. Dalis jo laiškų, adresuotų dažniausiai Vilniaus astronomams Martynui Odlianickiui Počobutui (1728–1810) ir Andriui Streckiui (1737–1797), saugomi Lietuvos Mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos (LMAVB) Retųjų spaudinių ir rankraščių skyriuje. Kosakovskio laiškų galėjo išlikti ir kitose Lietuvos ir užsienio bibliotekose ar archyvuose. Jų paieškas palikus ateičiai, šiame straipsnyje apsiribota VUB RS esančių laiškų apibūdinimu.

Su Kosakovskio epistolika susidūriau ir ją perskaičiau, kurdamą naujus, išsamesnius įrašus VUB elektroniniam katalogui. Šis tyrimas pradėtas įgyvendinant sumanymą naujai pristatyti rektoriui Počobutui adresuotų laiškų rinkinį. Iki šiol saugoti aplankuose po keliasdešimt vienetų, dabar laiškai aprašomi, iškeliant kiekvieną jų, nurodant jų adresantą, adresatą, datas, vietovardžius ir svarbesnes temas. Ištyrus ir aprašius 2000 laiškų⁶, katalogą papildys ir jų skaitmeniniai atvaizdai. Tai priartins laiškų tekstų tyrimus įvairiais aspektais. VUB RS saugomo epistolikos tyrimo veikla įkvėpta ir vystoma tarptautinio projekto „Reassembling the Republic of Letters“ dvasia. Kaip teigiama jį pristatančiame leidinyje, „Laiškų respublika“⁷ suvoktina ne tik kaip laiškų tekstų visumą, tačiau ir platesne įvairiopo tarptautinio mokslininkų, intelektualų bendravimo prasme⁸. Reikšmingas tarptautinių Vilniaus mokslininkų ryšių, kelionių ir komunikavimo liudijimas yra ir Kosakovskio epistolika.

Počobuto laiškų tyrimai VUB leido identifikuoti keleto laiškų autorius bei atkurti iki tol miglotus mokslininkų komunikavimo kontekstus. Vien rankraščių suvedimas į elektroninį katalogą padėjo aptikti daugiau laiškų, susietų su Počobuto užsienio ryšiais. Tai keli fondo 5 laiškai, tarp kurių yra ir du, rašyti prancūzo astronomo Jérôme de Lalande ranka (VUB RS F5-A41-7979_2 ir F5-A41-7979_1)⁹. Iki šiol apie juos, matyt, nebuvo žinoma, nes

4 Nežinoma, ar šie laiškai išlikę. E. Rabowicz, ten pat, p. 285.

5 Saugomi Krokuvoje, Čartoriskių bibliotekoje. E. Rabowicz, ten pat, p. 285.

6 Regina Jakubėnas mini Počobuto korespondenciją sudarant apie 3000 laiškų, tad pasirinktas skaičius nėra ribojantis. Idem, *Prasa wielkiego księstwa Litewskiego w II połowie XVIII wieku*, Kraków 2005. Naujiems elektroninio katalogo įrašams suteikta žymė „Senojo Vilniaus universiteto profesorių laiškai“.

7 Tiksliau verstina, kaip „mokytojų respublika“.

8 Ch. Kudell, *How do we model the Republic of Letters*, in: *Reassembling the Republic of Letters in the Digital Age: Standards, Systems, Scholarship*. Ed. By Hotson, Howard, Thomas Wallnig, Göttingen 2019, p. 45.

9 Kiti laiškai iš Streckio ir Počobuto korespondencijos yra VUB RS: F5-A41-7979_3; F5-A41-7979_4; ir F5-A41-7979_5.

jų nemini nė Stasė Matulaitytė, šiam Počobuto korespondentui skyrusi itin daug dėmesio (Matulaitytė 2004).

VUB RS saugoma per 30 Kosakovskio įvairios apimties laiškų. Bemaž visi siųsti iš Paryžiaus į Vilnių. Nurodomas skaičius tik apytikslis, nes šiuo metu atrasta ir keletas nepasirašytų laiškų, anksčiau apibūdintų, kaip rašytus nenustatyto asmens. Kai kurių iš jų autorystę nustatyti leido Kosakovskio itin savitosrašysena, dėstymo maniera bei turinio detalės. Kosakovskio braižas ne itin dailus, bet aiškus, plačios, lyg priplotos raidės ne visuomet sujungtos, tai sudaro spausdinto teksto įspūdį. Kosakovskis dažnai rašydavo prastame popieriuje (beveik visų jo laiškų jis pastebimai pageltęs), rinkdavosi storai rašančią plunksną, ryškų rašalą. Keleto laiškų pakraščiuose popierius, matyt, rašalo cheminės sudėties paveiktas, ištrupėjo pagal rašytų raidžių kontūrus.

Dažnai Kosakovskis, tvarkingai surašęs laišką, turėdavo ką pridurti – tuomet užpildydavo ir paraštes, ar net prie pagrindinio laiško priklijuodavo papildomą popieriaus skiautę. Gal ne be pagrindo Počobutas (vieninteliame iki šiol atrastame atsakyme į Kosakovskio laišką) vadino korespondentą „plepiu, kuriam nė nebandė prilygti“¹⁰. Kosakovskio rašymo manierą (siauri tarpai tarp eilučių, užpildytos paraštės) galima sieti ir su taupumu: juk kainavo tiek popierius, tiek pašto paslaugos. Laiškuose ne kartą minėtos laiškų siuntimo aplinkybės. Dažnai Vilniaus astronomams skirtieji būdavo pridedami į svarbesniems asmenims adresuotų laiškų vokus¹¹. Kai kurie jų siųsti iki Varšuvos, o iš Varšuvos – tolimesniais adresais. Kartais laiškus ar siuntinius parveždavo į Paryžių keliaujantys ar iš jo grįžtantys prancūzai pirkliai ar lenkų keliautojai¹².

Gyvenimas Lietuvoje

Lietuvoje Remigijus Korvin Kosakovskis mažai žinomas. Paminėtas *Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje*¹³. VU istorijose minėtas retai, nors čia pelnė

¹⁰ „Odpisuię... żebym iakąkolwiek uczynił satysfakcyą kochanemu gaduli: Już go przegadać nie myślę...“; [Atsakau... kad bent kiek patenkinčiau mylimą plepį, kuriam aš nė nebandysiu prilygti...], laiškas 1780 VII 24, LMAVB RS, f. 151, b. 636/1.

¹¹ Išliko vokeliai, adresuoti Vilniaus vyskupui Masalskiui ir kitiems, ant kurių pažymėta, kad viduje yra pridėtas ir laiškas Počobutui, VUB RS F2-DC42_33-1.

¹² Pvz. Kosakovskis minėjo, kad laišką parveš iš Paryžiaus grįžtantys Masalskio dvariškiai (VUB RS F2-DC42_33-29), kad Rudžero Boskovičiaus rankraštį į Vilnių nuveš vykstantys į Vilnių pirkliai (F2-DC42_33-22).

¹³ A. Tyla, *Kosakovskiai*, in: *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, Vilnius 2006, t. 10, p. 637.

daktaro laipsnį, skaitė paskaitas ir sakė pamokslus Šv. Jono bažnyčioje; tik 2009 metų leidinyje pažymėta, kad 1766–1768 m. dėstė istoriją ir retoriką¹⁴. Vilniaus akademijoje buvo vienas iš keleto lietuviškai kalbėjusių dėstytojų¹⁵. Vilniaus observatorijos istoriją tyrusi Matulaitytė paminėjo ją tik porą kartų, klaidingai įvardindama Adomu¹⁶. Vydas Dolinskas rašė tik, kad „Kosakovskių giminės linijos ilgiau ar trumpiau buvo įsikūrę Lietuvoje, bet ne visų jų istorija ir likimas yra aiškūs (pvz. Žemaitijoje įsikūrusios Kosakovskių giminės atšakos)“¹⁷.

Lenkų kalba rašę tyrėjai pateikia daugiau žinių. Estreicheris bibliografijoje nurodo, kad 1762 m. Remi Kosakovskis parašė panegiriką Vilniaus vyskupo Jokūbo Ignaco Masalskio ingresso proga¹⁸. Leksikono *Polski Słownik Biograficzny* išsamų straipsnį apie Kosakovskį parašė Edmund Rabowicz¹⁹. Regina Jakubėnas numanė, kad Počobuto korespondentu buvo būtent Remigijus Kosakovskis²⁰. Janina Kamińska mini Remigijų Kosakovskį, Mykolą Piotrovskį ir Jokūbą Renčinskį (Kossakowski, Piotrowski, Ręczyński) dirbus asistentais filosofijos fakultete²¹.

Kosakovskis trumpai minimas ir genealogijos leidiniuose. Kosakovskių giminė kilo iš Mazovijos kaimų *Kossaki* ir *Murawy*. Į Žemaitiją atsikėlęs Jokūbas Kosakas 1560 m. nusipirko žemės Pajūrio valsčiuje. 1595 m. Bartlomiejus Jakubovičius Kosakovskis [gal sūnus?] vedė Mažrimo dukterį Anastaziją ir įsikūrė Šiauduvos valsčiuje Mažrimų dvarelyje, kuris nuo to laiko tapo pagrindiniu giminės centru²². Vaitiekus Kosakovskis (1594–1649) – jėzuitas, Kražių ir Vilniaus profesorius, Kražių bursos prefektas ir Vilniaus akademijos spaustuvės prefektas (1645–1647). Tos pačios giminės atstovas domini-

14 *Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto istorijos bruožai*, parengė A. Bumblauskas et al., Vilnius 2009, p. 242.

15 J. Lebedys, *Lietuvių kalba XVII–XVIII a. viešajame gyvenime*, Vilnius 1976, p. 235, nustatyta remiantis VUB RS F2-DC7.

16 S. Matulaitytė, *Senoji Vilniaus universiteto astronomijos observatorija ir jos biblioteka*, serija *Fontes historiae universitatis Vilnensis*, Vilnius 2004, p. 87.

17 V. Dolinskas, op. cit., p. 78.

18 K. Estreicher, *Remi Kossakowski*, in: *Bibliografija Staropolska*. T. III, 1894, p. 139.

19 E. Rabowicz, op. cit., p. 284–285.

20 R. Jakubėnas, op. cit., p. 255–256.

21 J. Kamińska, *Akademia Wileńska 1773–1780*, in: *Rozprawy z dziejów oświaty*, t. XXXVIII/97, Warszawa 1997, p. 35.

22 J. Drungilas, *Erelis lokio guolyje. Lenkų bajorai Žemaitijoje XVI–XVIII a. Migracija, kalba, atmintis*, Vilnius 2019, p. 138.

konas Jurgis Kosakovskis (1650–1722) parengė pirmąją lietuvišką katalikišką maldaknygę. 1773–1787 m. Žemaičių stalininkas Domininkas Korvin Kosakovskis dalyvavo Raseinių seimelyje. Pagal 1667 ir 1690 m. surašymus Kosakovskiai teturėjo 1 dūmą²³.

Remigijus Kosakovskis (Remigian, Remigiusz Kossakowski), gimė 1730 m.²⁴ spalio 1 d., tikriausiai Bielevičėje (Bielewiczze²⁵), LDK husarų vėliavininko Remigijaus ir Kamińskos šeimoje. Vyriausias brolis Antonis (1718–1786) vėliau pagarsėjo kaip avantiūristas, kandaus humoro poetas ir karaliaus Stanislovo Augusto dvaro raštininkas. Našlaičiais likę penki broliai priglauti dėdės, Kauno stalininko Domininko Kosakovskio namuose Šiluose, vėliau auklėti didikų Masalskių rūmuose. Ten Remigijus išmokytas prancūzų ir italų kalbų. Lietuvių mokėjęs iš mažens. Vyskupo Masalskio palydoje dar jaunikaitis Remigijus vyko į Romą. Grįžęs, Vilniuje įstojo į jėzuitų ordiną (1753 IV 21). Po dviejų metų noviciato 1756–1759 m. Vilniaus akademijoje studijavo filosofiją, Vilniuje ir Kražiuose mokė gramatikos ir poezijos, 1760–1764 m. mokėsi teologijos. Kunigu įšventintas 1763 m. 1764–1765 m. atliko trečiąją probaciją, o 1765–1768 m. mokė Vilniaus akademijoje retorikos ir istorijos, kartu rašydamas akademijos kroniką. Išliko įrašas apie 1766 m. jam suteiktą filosofijos ir teologijos daktaro laipsnį²⁶.

VUB RS išliko 1768 XI 16 nepasirašytas laiškas iš Romos (F16-13_5), adresuotas tuo metu Londone besitobulinusiam Počobutui²⁷. Šio laiško braižas ir dėstyimo emocionalumas primena Kosakovskio rašymo būdą. Jeigu šis spėjimas teisingas, tuomet 1768 m. pabaigoje jis vėl lankėsi Romoje ir turbūt ilgesnį laiką, nes Počobutą kvietė ten užsukti.

Nuo 1768 m. Gardine, o 1771–1772 m. Vilniuje Kosakovskis skelbė pamokslus. Matyt, jų švarraščius surašė, nes laiškuose ne kartą minėjo savo pamokslus. Juos prašė paimti iš Rogovskio²⁸. Pranešė, kad Počobuto išsiųstų į Varšuvą pamokslų Streckis į Paryžių vykstančiam pirkliai Machlard neper-

23 G. Błaszczyk, *Kossakowski (Kosakovski) H.[erbu] Ślepowron*, in: *Herbarz szlachty żmudskiej*, t. III, Warszawa 2015, p. 219.

24 Napatikrintuose šaltiniuose minimi 1728 ar 1736 m. Apie tai: E. Rabowicz, op. cit., p. 284.

25 Iki 1795 m. šis Palenkės vaivadijos kaimas priklausė LDK.

26 *Akademijos laurai*, parengė M. Svirskas, I. Balčienė, Vilnius 1997, p. 238.

27 1768 m. Počobutas pusmetį keliavo: per Olandiją vyko į Londoną ir per Paryžių grįžo į Vilnių. Prietaisų pirkimui tuomet panaudoti Elžbietos Puzynienės paaukoti pinigai.

28 Kazimieras Rogovskis/ Kazimierz Rogowski (1728–1810) – poetikos ir kalbų dėstytojas Vilniaus Akademijoje. 1778 X 26, VUB RS F2-DC42_33-23, p. 4.

davė²⁹ Kosakovskis kartojo prašymą neprarasti Varšuvą pasiekusių pamokslų³⁰. Matyt sukūrė ir daugiau rašto darbų, nes 1778 X 02 laiške užsiminė, kad jei Počobutas padėtų jam gauti padorią pensija, grįžtų į Vilnių ir pabaigtų rašyti ir versti pradėtas knygas³¹. Žinoma, kad Prancūzijoje Kosakovskis pradėjo rengti Ignaco Trąbczyńskiego (g. 1724) lenkų kalbos gramatikos vertimus į lenkų ir į lietuvių kalbas, manoma, kad paliko daugiau vertimų iš prancūzų kalbos į lenkų³².

Netrukus po jėzuitų ordino panaikinimo (1773 VII 21) įkurtos TEK sprendimu (1774 V 6) Kosakovskis komandiruotas į Paryžių, kad ten atstovautų šios organizacijos interesus³³. Į Prancūziją vyko 1774 m. vasarą drauge su Karūnos pakancleriu J. Borchu³⁴. Į Vilnių siųstuose laiškuose Kosakovskis ne tik pranešdavo aktualias naujienas, bet prisimindavo ir kai kuriuos gyvenimo Lietuvoje ar studijų Vilniuje faktus.

Z Paryza 22. Janu: 1779. Wielmozny Prałacie, bo więcey niz Prałacie, bo Mądry, rostopny, uczony, a mrukliwy przy obserwacyach Astronomicznych w obserwatorium Męzu. Wolałbym ia byc laianym od WMe Pana iak przedtym gdym się czasem wkradł w obserwatorium y po nocy z kazaniem chodził iak cma po kurytarzach będąc Jezuitą, niz teraz szanowanym w Paryżu iak wczoray u Astronoma IM Pana Dela Lande...

[Iš Paryžiaus, 1779 sausio 22. Kilmingasai Prelate, nes daugiau nei Prelate, nes stropus, išmintingas, ir nekalbus prie astronominių stebėjimu Vyre. Verčiau norėčiau kad ir vėl bartum mane, kaip tada, kai kartą įslinkau į observatoriją ir pernakt su pamokslais lyg tamsa po koridorius vaikščiojau, dar būdamas jėzuitas, nei dabar būti Paryžiuje garbinamam, kaip antai pas poną de Lalandą...]³⁵.

Tikriausiai atsakydamas į Počobuto abejones jo kompetencija tiksliauose moksluose, priminė matematikos ir algebros mokėsis iš paties Tomo Žebrausko:

29 1779 IV 16, VUB RS F2-DC42_33-27.

30 1779 IX 17, VUB RS F2-DC42_33-30.

31 VUB RS F2-DC42_33-20.

32 E. Rabowicz, op. cit., p. 285.

33 *Protokoły posiedzeń Komisji Edukacji Narodowej, 1773–1785*, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, PAN, Ossolineum, 1973, p. 21.

34 Jan Andrzej Borch (1713–1780).

35 1779 I 22, VUB RS F2-DC42_33-26.

Niedrwicie tam z moiey algebry y matematyki Euklidowey, Choć nielepicy od ale dawniey ia, pod Xiędzem Żebrowskim, niż X. Mickiewicz y Kundzicz [: Ktorem solennissime y nizuchno iako ich Posel pełnomocny Kłaniam :] Matematyki y algebry uczyłem się. Prawda że grzebiąc mego Kochannego profesora, pogrzebłem z nim dyptychy moie Matematyczne.

[Nesišaiipykite ten iš mano algebros ir Euklido matematikos. Nors ne geriau, bet dar pirmiau aš pas kunigą Žebrauską, negu kunigai Mickevičius ir Kundzičius (kuriems iškilmingiausiai ir žemuteliai kaip jų įgaliotasis pasiuntinys lenkiuosi) mokiausi matematikos ir algebros. Pripažįstu beje, kad palaidojęs mylimąjį dėstytoją, kartu palaidojau ir savo matematikos sąsiuvinį]³⁶.

Kitame laiške prisiminė, kad graikų kalbą jam dėstė Počobutas³⁷.

Dažna Kosakovskio laiškuose tema – atlyginimo ir dėstytojo pensijos paskyrimo prašymai ir priminimai apie Vilniaus astronomų jam negrąžintą skolą. Atlygį už darbą Kosakovskis turėjo gauti iš TEK. Bent 1774 IX 26 buvo įrašyta, kad jam metams skirta 100 auksinų: „pensija zł. cz. 100 dla j. ks. Kosakowskiego, korespondującego za granicą z Komisją, za rok terażnieyszy do zapłacenia asygnowana“³⁸. Matyt, išmokos pasiekdavo ją nereguliariai ar išvis nutrūkdavo, nes laiškuose pinigų minėjo nuolat. Be prašymų Počobutui, rašė, kad tikisi Vybickio³⁹ ir Ševaljė⁴⁰ pagalbos:

NB. Proszę Dobrodziejstwo niezapomniec y nieprzowłoczyć nadesłać mi y opłacić reistrzyk co posłałem, bo tu na bruku twardszym Paryskim niz wileńskim zyie y z okrętu na okręt skacząc do londynu oraz tam na rozbif potrzebnie. [NB. Prašau mano Geradėjų, kad nepamirštų ir nedelsiant atsiųstų man ir apmokėti sąskaitukę, kurią siunčiau, nes čia ant Paryžiaus grindinio, kietesnio nei vilnietiškas gyvenu ir nuo laivo ant laivo peršokęs iki Londono ten taip pat rostbifui turėsiu išleisti]⁴¹.

³⁶ 1778 X 19, VUB RS F2-DC42_33-22.

³⁷ F2-DC42_33-18. Žinoma, kad Počobutas šią kalbą dėstė 1756–1760 m. Apie tai: A. Piročkinas, A. Šidlauskas, op. cit., p. 103.

³⁸ *Protokoły...*, p. 38.

³⁹ Józef Wybicki (1747–1822). Kosakovskio laiškas J. Wybickiui dėl pensijos, LMAVB F 151, b. 893.

⁴⁰ Jan Chevalier de Beaulieu (1732–1780) – kunigas, Vilniaus Vyr. mokyklos rektorius (1779–1780).

⁴¹ VUB RS F2-DC42_33-30, 1779 IX 17, p. 3.

Iš Kosakovskio laiškų ir jo brolio Streckiui pareikštų pretenzijų⁴² galima suprasti, kad visos skolos grąžinimo, deja, nesulaukė. 1780 XII 13 Varšuvos laikraščio priede pranešama apie Kosakovskio mirtį Paryžiuje 1780 XI 12. Minima, kad mirė eidamas penkiasdešimt pirmuosius metus, palaidotas Paryžiaus Šv. Lauryno bažnyčioje⁴³. Varšuvos buvusioje jėzuitų bažnyčioje brolio Antonio užsakytas gedulingas mišias laikė Inflančių kanauninkas Pranciškus Paprockis. Straipsnyje Remigijus Kosakovskis, turbūt klaidingai, pavadintas Gniezno kanauninku⁴⁴.

Misija Paryžiuje

Kosakovskis, Prancūzijos sostinėje turėjęs platų pažįstamų ratą, Počobutui pranešdavo įvairias Paryžiaus ir pasaulio naujienas. Antai, parašė apie Sorbonos universiteto *Collegium Harcurianum* dienotvarkę, meniu ir kainas⁴⁵, siuntė į Vilnių du paruošiamuosius žemėlapius, skirtus Prancūzijos žemėlapiui sudaryti⁴⁶. Informaciją ne tik teikė, bet ją ir vertindavo: siųsdamas žemėlapi prirašė, kad tokį detalų, kaip nurodo prancūzas adresantas Lenkijoje rengti būtų per brangu⁴⁷.

Dauguma VUB RS išlikusių Kosakovskio laiškų susiję su 1778 m. Streckio moksline kelione ir su Počobuto išrinkimo Paryžiaus Akademijos nariu-korespondentu aplinkybėmis. Streckio kelionės metu Počobuto pavardė ir darbai anglams ir prancūzams mokslininkams jau buvo žinomi: po Vakarų Europos mokslo centrus Počobutas keliavo prieš dešimtmetį, 1768 m. Tuomet į mokslinę kelionę jis vyko drauge su Smolensko kaštelionu Tadu Bužinskiu (*Tadeusz Burzyński*, 1730–1773)⁴⁸. 1768 XII 14 Londone Stanislo-

42 VUB RS F2-DC42_32.

43 Kosakovskio kapo šiandien atrasti nepavyktų. Ši I a. įkurta, o XII a. ir XV a. naujai perstatyta Romos katalikų bažnyčia 1789 m. nuniokota, 1793 m. paskelbta Proto šventove. Katalikams grąžinta 1802 m. Dalis kapinių tapo miesto aikšte. Po miesto rekonstrukcijos XIX a. vid. išlikę palaikai perkelti į katakombas. M.-Ch. Pénin, *Église et cimetière (disparu) Saint-Laurent (Paris)*, 2016 IX 10 įrašas.

44 Supplement 1780. [Pranešimas apie Remigijaus Kosakovskio mirtį], in: *Gazeta Warszawska*, nr. 100, 13 XII 1780.

45 VUB RS F16-8_3.

46 1779 VIII 27, VUB RS F2-DC42_33-29.

47 VUB RS F2-DC42_33-8.

48 Z. Libiszowska, *Życie polskie w Londynie w XVIII wieku*, Warszawa 1972.2, p. 54.

vo Augusto Poniatovskio teikimu Počobutas priimtas į Karališką draugiją (*British Royal Society*)⁴⁹. Poniatovskis šios draugijos nariu buvo nuo 1766 m. Po jo priimti Bužinskis, Karolis Vojdė (Karol Wojde), kiek vėliau karaliaus brolis, vyskupas Mykolas Jurgis Poniatovskis (garbės narys nuo 1791 m.)⁵⁰.

1777 m. karaliaus ir TEK nutarta, kad Vilniaus observatorija privalo ir toliau nustatyti vietovių geografines koordinatas, o tam būtinus prietaisus užsakyti pavesta Počobuto mokiniui ir padėjėjui Streckiui⁵¹. Streckis kelionėje turėjo mokytis, susitikti su gamintojais, iš jų nupirkti naujausią įrangą. Londono ir Paryžiaus mokslininkams turėjo pristatyti Počobuto naujai atrastą žvaigždyną, karaliaus giminės herbo garbei pavadintą Poniatovskio Tauru (*Taurus Poniatovii*) vardu⁵². Be to, norėta pasamdyti asistentą darbui Vilniaus observatorijoje⁵³. Dar reikėjo išsiaiškinti, ar Vilniaus observatoriją įmanoma būtų prijungti prie Paryžiaus mokslų akademijos⁵⁴, ir ar Počobutas bus išrinktas Akademijos nariu.

Kosakovskis Počobutui pranešė išsiaiškinęs, kad akademijos nario titulas suteikiamas iki gyvos galvos, bet nėra susietas su užimamu titulu⁵⁵, o užsienio mokslo įstaigos prie Paryžiaus mokslų akademijos jungtis negali. Užtat Paryžiaus akademijos nariu korespondentu Počobutas išrinktas 1778 VIII 20⁵⁶. Ponas Tillet⁵⁷ 1779 V 11 laiške Počobutui praneša, kad prie jo išrinkimo prisidėjo jis, Streckis ir Kosakovskis⁵⁸. Laiškai liudija, kad daugiausiai darbo teko Kosakovskiiui.

49 R. Butterwick, *Poland's last King and English Culture. Stanisław August Poniatowski, 1732–1798*, Oxford 1998, p. 232.

50 A. Soltys, *Opat z San Michele. Grand Tour prymasa Poniatowskiego i jego kolekcje*, Warszawa 2014, p. 146.

51 R. Jakubėnas, op. cit., 249.

52 Daugiau apie šį vėliau panaikintą žvaigždyną: J.C. Barentine, *The Lost Constellations: A History of Obsolete, Extinct or Forgotten Star Lore*, Springer Praxis Books 2015, p. 385–398.

53 Kosakovskis Počobutui pranešė 1778 IV 14, kad Rudžeras Boskovičius į Vilnių važiuoti negali, tačiau parašė rekomendacijas jėzuitui Clouét, VUB RS F17-5_1.

54 Kosakovskis rašė 1778 VII 30, kad Masalskio ir TEK laiškei dėl Vilniaus observatorijos prijungimo prie Paryžiaus mokslų akademijos šiuo metu yra pas jį, VUB RS F2-DC42_33-14.

55 1778 VII 21, F17-5_2.

56 VUB RS F2-DC42_33-17.

57 Mathieu Tillet (1714–1791) – botanikas, metalurgas, administratorius.

58 VUB RS F2-DC54_30.

Kosakovskis paslaugiai padėjo iš Vilniaus atvykusiam Streckiui⁵⁹, jį vežiojo po Paryžių, supažindino su reikiamais žmonėmis. Padėjo ir Streckiui iš Londono grįžus:

Jedzi tu ten Pan Po Mechanikach, fizykach, chimikach, astronomach, obaczyc reszte czego pierwszy raz będąc w Paryżu nie widział, a ia muszę wszędzie akompaniować.

[Tas ponas čia lanko įvairius mechanikus, fizikus, chemikus, astronomus, kad pamatytų tai, ko nespėjo pirmą kartą Paryžiuje būdamas, o aš privalau visad vykti drauge]⁶⁰.

Streckio maršrutai neapsiribojo Paryžiumi, toliau jis vyko į Londoną. Supratęs, kad Počobuto išrinkimu teks rūpintis jam vienam, Kosakovskis pasipiktino, laiške Streckiui apmaudą išliedamas hiperbolizuotais grasinimais:

Przyiacielu zeby cie wilcy ktorych iest wiele w Anglii ziedli, zeby cię Lwy co w Borku lukiszczanskim rodzą się pod Wilnem na kawalki rozszarpały. Zeby cię słonie co się na Serakiszczach lęgno rozdeptały, za to że Sam nieprzychiales a na mnie cieżar ułożyles starania się was zrobić membres Correspondens.

[Ak drauge, kad vilkai, Anglijoje gausūs, tave surytų, kad liūtai iš Lukiškių giraitės prie Vilniaus į skutelius tave sudraskytų. Kad drambliai, kur Sereikiškėse veisiasi, tave sutryptų už tai, kad pats neatvažiavai, o ant manęs užkrovei rūpesčius, kaip judu padaryti nariais korespondentais]⁶¹.

Šioje citatoje atskleidžiama, kad Paryžiaus akademijos nariais-korespondentais ketinta siūlyti du kandidatus – ir Počobutą, ir Streckį. Streckiui Kosakovskis rašęs, kad galįs atsiųsti savo mokslo pasiekimų sąrašą, jeigu ketina kandidatuoti į Akademijos narius⁶².

Prieš numatytus rinkimus Kosakovskis aplankė kone visus galimus balsuotojus, kalbindamas juos priimti Vilniui naudingą sprendimą. Kosakovskis pranešė užsakęs pagaminti Streckio atvežto Počobuto garbei nukaldinto *Merentibus* medalio gipso kopijas, jas išdalinęs balsuotojams. Užsukęs pas

59 Apie Kosakovskio pagalbą Streckiui ir Počobutui rašo E. Rabowicz (op. cit., 285) ir J. Kamińska (op. cit., 63).

60 VUB RS F2-DC42_33-11, p. 5.

61 LMAVB F 151, b. 827, 1778 VII 30.

62 VUB RS F2-DC42_33-31.

akademiką Le Roy⁶³ Kosakovskis susitiko Bendžaminą Frankliną⁶⁴. Vėliau amerikietį mokslininką pakvietė į iškilmingą lenkų vaišių vakarėlį, skirtą paminėti Počobuto išrinkimą⁶⁵.

1778 XI 27 laiške minėjo, kad Streckiui kelionėje pritrūko pinigų, o jis paskolinęs jam ir grįžimui į ATR ir teleskopams, prašė grąžinti skolą⁶⁶. Išliko Kosakovskio ranka surašyta sąskaita, kurioje nurodytos išlaidos, padarytos Vilniaus astronomų naudai. Tarp jų minima ekipažo nuoma, straipsnio apie *Taurus Poniatovii* žvaigždyną publikavimas, pašto išlaidos, mokslininkų konsultacijos⁶⁷. Yra ir kita jo sąskaita popieriaus skiautelėje⁶⁸. Dalį skolos, matyt, atgavęs, 1780 VII 16 laiške jos likučius prašė persiųsti į Paryžių per [Nicolas] Regnier, ponus Davel ir Sienickį Varšuvoje, per bankininkus Blank ir Tepper arba per misionierius⁶⁹. Prašymą pasinaudoti vienuolių misionierių paslaugomis kartojo laiškuose⁷⁰. Počobutui patarė reikalingą sumą duoti misionieriams Vilniuje, kad Paryžiuje jų ordino broliai pinigų perduotų jam.

Ruošdamas Počobuto triumfą Paryžiuje, Kosakovskis sudarė jo gyvenimo ir mokslo pasiekimų aprašymą. Išliko kelios dokumento kopijos⁷¹. Kosakovskis pranešė tokius laiškus apie Počobuto nuopelnus išsiuntinėjęs įvairių valstybių mokslininkams⁷². Pasirūpino ir minėta publikacija moksliniame žurnale⁷³. 1778 X 26 laiške Počobutui rašė siunčiantis straipsnio 2 egzempliorius, kitus egzempliorius buvo įsigijęs, išvardijo kuriems mokslininkams ir ATR didikams juos išsiųs⁷⁴.

Išliko du brolio Antonio Kosakovskio laišakai Streckiui, rašyti po Remigijaus mirties. Viename praneša perduodantis brolio Počobutui rašytus

63 Pierre Le Roy (1717–1785) – chronometrijos išradėjas, karaliaus laikrodininkas, akademikas.

64 1778 VII 30, VUB RS F2-DC42_33-14.

65 1778 VIII 21, VUB RS F2-DC42_33-18.

66 VUB RS F2-DC42_33-24.

67 VUB RS F16-91.

68 VUB RS F2-DC42_33-2.

69 VUB RS F2-DC42_33-32.

70 1779 VIII 27, VUB RS F2-DC42_33-29 ir 1779 IX 17, VUB RS F2-DC42_33-30.

71 VUB RS F2-DC42_33-6, VUB RS F2-DC42_33-7.

72 VUB RS F16-8_2.

73 Constellation nouvelle. In: *Journal des Sçavants*. 1778 m. rugpjūtis. (Prieiga internetu 2020 04 30): <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k57209b/f573.image>. Apie tai taip pat: R. Jakubėnas, op. cit., p. 250.

74 VUB RS F2-DC42_33-23.

laiškus⁷⁵, antrajame – reikalauja jam, kaip paveldėtojui, gražinti broliui mokėti nebaigtą skolą⁷⁶. Nedatuotame, bet tikriausiai apie 1781 m. rašytame atsakyme (laiško išliko tik fragmentas) Streckis rašė apie prastus finansų reikalus ir Remigijui Kosakovskiu dovanotą anglišką laikrodį, sumenkino jo nuopelnus ir pripažino sudeginęs Varšuvą pasiekusius *Journal des Sçavants* egzempliorius, nes straipsnis nebuvo vertingas. Tai, kad Vilniaus akademijos aplinkoje nereikalingi spaudiniai kartais naikinti lengva ranka, patvirtina ir atvejis su Jean Emmanuel Giliberto *Flora Lithuanica*, kurios tiražo didesnė dalis buvo išvežta kaip makulatūra į Vingio tabako gaminių fabriką⁷⁷.

Porobił iakieś (: y to to są naywiększe expensa :) wydatki na inserowanie artykułu o konstellacyi królewskiej do Journalu, y na pocztę, bo 50. Cwiartkowych folialikow tego Journalu przysłał pocztą do Warszawy. To prawda, à kto go o prosił? Ja te Journaly głupio napisane wraz odebrawszy, (: y trzy czerwone złote za pocztę zapłaciwszy, o co mam teraz wzajemną pretensją :) wrzuciłem na kominek, o czym wie JW Podkanclerzy, a do nieboszczyka łąiąc go za takie domysły, y protestuiąc się że ani za te, ani za tym podobne expensa nigdy odpowiadać niemyślę. O teyże konstellacyi także głupio y swoim domysłem porozysłał listy do różnych mieysc w Europie, na dowod tego posyłam własną Jegoż ręką pisaną kopiją, za co go znowu jak y pierwiey łąajałem, ale co było robić z zagorzałą głową.

[Patyrė kažkokių (ir ta suma buvo svarbiausia) išlaidų, kad straipsnį apie karališkąją žvaigždyną įdėtų į Journal ir paštui, nes siuntė į Varšuvą 50 egzempliorių to Journal leidinio ketvirtadaliu. Tas tiesa, bet ar kas jo prašė [tą daryti]? Atsiėmęs tuos kvailai surašytus Journal (ir už pašto paslaugas sumokėjęs tris auksinus, taigi taip pat juos norėčiau atgauti), iškart sukūrenau, apie ką žino ir Pakancleris⁷⁸, o velioniui parašęs, išbariau už tuos nusišnekėjimus ir paaiškinau, kad niekuomet už tas ir kitokias panašias išlaidas mokėti nesirengiu. Apie tą patį žvaigždyną tokius pat kvailus laiškus pats sugalvojęs išsiuntinėjo į skirtingas Europos vietas, tą patvirtina jo ranka surašyta kopija, kurią pridedu, vėl už tą turėju jį barti, bet ką gi veiksi su tokiu karštakošiu]⁷⁹.

Tokia Streckio kritika abejotina ir neetiška. Kosakovskis minimas ir amžininkų laiškuose (Jano Chevalier ir kitų), tai patvirtina, kad jo vaidmuo

75 VUB RS, F2-DC42_32-1.

76 178? IV 29, VUB RS F2-DC42_32-2.

77 A. Piročkinas, Šidlauskas, op. cit., p.130.

78 Joachimas Liutauras Chreptavičius (1729–1812) – LDK pakancleris.

79 VUB RS F2-DC42_34.

to meto Vilniaus mokslinėje komunikacijoje buvo pastebimas. Straipsnelis prancūzų žurnale nebuvo mokslinis, tebuvo įvykių kronika. Ir kronikos funkciją žintutė atliko puikiai: tą liudija VUB RS išlikę įvairių mokslininkų atsiliepimai, laišakai, kuriuose teiraujama apie naujai atrastą žvaigždyną. Kosakovskis rašė, kad Boskovičius⁸⁰ parodė straipsnį kardinolui de Luines⁸¹, kad susižavėjimo kupinus atsiliepimus gavo iš Milano nuo Reggio⁸², iš Kelno nuo de Jeurrinvillier⁸³. Kiek vėliau Počobutui parašęs garsus Berlyno kartografas ir spaustuvininkas Johann Bode pranešė gavęs Kosakovskio laišką, ir prašė tikslesnių duomenų apie *Taurus* žvaigždes⁸⁴.

Panašu, kad po Kosakovskio mirties ryšiai tarp Vilniaus ir Paryžiaus nebebuvo tokie aktyvūs. Apie tai byloja, pavyzdžiui, 1786 V 1 pono Roussel⁸⁵ rašytas laiškas, kuriame mokslininkas, pranešęs, kad Paryžiuje laukiama Vilniaus astronominių stebėjimų, teiraujasi, ar tiek ilgai delsta rašyti dėl Kosakovskio mirties⁸⁶.

Įdomybės

Korespondencijoje pateikiama taip pat daug dominančių faktų. Galima sužinoti adresus, kuriais lietuviai ir lenkai apsistodavo Paryžiuje ir Londone. Viename laiškų Kosakovskis pranešė abatų Bžostovskio ir Bodeano ([Ksavero] Bogušo?) pavyzdžiu persikėlęs gyventi augustinijonų vienuolyne *Rue de Temple*⁸⁷. Pono Turgot⁸⁸ kvietimas Streckiui ir Kosakovskiiui adresuotas pirmajam į viešbutį *l'Empereur*⁸⁹.

⁸⁰ Boskovich, Ruder Josip (1711–1787) – astronomas.

⁸¹ De Luynes, Pierre d'Albert (1703–1788) – Prancūzijos prelatas, akademijos narys. 1778 XII 21, VUB RS F2-DC42_33-25.

⁸² Francesco Reggio (1743–1804) – astronomas. 1779 I 22, VUB RS F2-DC42_33-26.

⁸³ De Jeurrinvillier, abatas, arba Jacques Dambrin – *Gazette de Kologne* redaktorius. 1778 XI 10, F16-8_1. De Jeurrinvillier parašė ir tiesiai Počobutui, 1778 XI 10, VUB RS F5-A41-7979_3.

⁸⁴ 1781 IX 28, VUB RS F2-DC53_7.

⁸⁵ Pierre Roussel (1742–1802) – mokslininkas ir žurnalistas.

⁸⁶ VUB RS F2-DC54_21-3.

⁸⁷ Kaip rašė, *chez les Petits-Pères de Nazareth*. Šis vienuolynas uždarytas 1791 m. 1778 VII 03, VUB RS F2-DC33-13.

⁸⁸ Etienne François Turgot (1721–1789) – mokslininkas, akademikas.

⁸⁹ VUB RS F2-DC54_32.

Iš Kosakovskio laiškų galima sužinoti taip pat, kad Paryžiuje, Akademijos susirinkime Streckis demonstravo savo išradimą, šaunamąjį ginklą⁹⁰. Rašė, kad po bandymo patalpos lubose likusi šūvio žymė, ir kad Paryžiaus mokslų akademijoje stovės Počobuto biustas⁹¹.

Bendraudami su Paryžiaus astronomais Kosakovskis ir Streckis rinko informaciją apie senesniais laikais Lietuvoje ir Lenkijoje vykdytus astronominius stebėjimus:

Kilka dni temu u Pana Lemonier⁹² dawne dyptychi Astronoma [...] iednego Paryskiego lat sto guro zmarłego z nim przewracaiąc, postrzegliśmy rozne obserwacye [...] drugiego takze dawnego astronoma poczynione w Wilnie, w Warszawie w Mereczu y po innych niektorych miastach Polskich, Ktore obserwacyie ten Stary Astronom Paryski miał sobię przysłane z Polski od drugiego Astronoma, a i ten podobno był Francuz sekretarz Krowley, nienależlismy iakiey, ale może ieszcze naydziem.

[Prieš kelias dienas pas poną Le Monnier vartydami senovinius astronomo užrašus [...] vieno paryžiečio, prieš šimtą su viršum metų mirusio, pastebėjome įrašus apie kito astronomo stebėjimus, darytus Vilniuje, Varšuvoje ir Merkinėje ir kai kuriuose kituose Lenkijos miestuose, šių stebėjimų užrašus jam atsiuntė kitas astronomas, kuris ko gero buvo taip pat prancūzas, karalienės sekretorius, dar neišsiaiškinome kurios, bet gal dar surasime]⁹³.

Kitąkart pasakojo negalėjęs susitikti su pora mokslininkų, jiems išvykus daryti fizikos bandymus su aitvarais. Tai užrašęs Kosakovskis pridūrė:

...sławną tu we francyi Machinę co błazny chłopcy czasem y u nas smoka z papieru na sznurze w gurę wypuszczaią. Tu go nazywaią cerfvolant y Barzo iest wuzywaniu Od curstwa ta machina przesławna w Paryżu, wszystkie konwikty na polach poczas rekreacyi niewinną tą zabawką bawią się, a mnie miło patrzeć iak to przewielebo ciurste smoka tego w gure wypuszcza, iak to się za nim ugania. I tak tu są w uzywaniu, że y dorodnieysi ludzie tym się czasem bawią.

[čia Prancūzijoje plačiai žinomą įrenginį, kurį paiki vaikai kartais ir pas mus aitvarą iš popieriaus ant virvelės aukštyn paleidžia. Čia jį vadina cerfvolant ir tai labai paplitusi pramoga. Ypač jį mėgstą leisti Paryžiaus prasčiokai, bei visi

⁹⁰ 1778 X 02, VUB RS F2-DC42_33-20.

⁹¹ 1779 V 10, VUB RS F2-DC42_33-28.

⁹² Pierre Charles Le Monnier (1715–1799).

⁹³ VUB RS F2-DC42_33-3.

vienuoliai rekreacijos metu laukuose smaginasi tuo nekaltu žaislu, o man smagu žiūrėti kaip tie dvasininkai prasčiokai leidžia aukštyn aitvarą ir paskui jį bėgioja. Ir tiek aitvarai čia paplitę, kad ir suaugę žmonės tuo kartais užsiima]⁹⁴.

Kosakovskis taip pat žadėjo atsiųsti į Vilnių duonos pakaitalo gaminimo iš bulvių receptą:

ia wkrutce nadeszłę sposób robienia chleba z bulwy, który lepszy będzie niż ten co biedne nasze chłopy z osciami iak ieża przełykać z trudnością. [greit atsiųsiu receptą, kaip iš bulvių ruošti duoną, kuri būtų geresnė, nei tas, kuri vargšai mūsų valstiečiai su akuotais, kaip ežį, sunkiai ryja]⁹⁵.

Pranešė su vyskupu Masalskiu lankęsis Akademijos posėdyje, klausėsis Lalandio ir Franklino pranešimų⁹⁶. Minėjo, kad akademijoje pristatytas naujas spalvotos spaudos būdas, ir vyskupo giminaitės Masalskytės⁹⁷ ir princo de Ligne⁹⁸ vestuvės⁹⁹. Pranešė Počobutui ir tai, kad vyskupas Masalskis suruošė puotą visai Paryžiaus literatūros akademijai (*Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, įkurta 1663 m.), kurios nariu tapo¹⁰⁰.

Toks priminimas susijęs su kita Kosakovskio laiškų tema – priderančios mandagios padėkos Paryžiaus mokslininkams reikalavimais. 1779 IV 16 rašė laukiantis atsiunčiant vyno Lalandui ir Streckio Messier'ui¹⁰¹ žadėtų kailinių¹⁰². 1780 IV 10 Kosakovskis priminė dar negavęs žadėtos padėkos dovanos Lalandui – vyno, tad nusipirkęs du butelius iš vyskupo Masalskio palydoje buvusio Lauryno Gucevičiaus, juos perdavė Lalandui, neva nuo Po-

⁹⁴ 1778 X 12, VUB RS F2-DC42_33-21.

⁹⁵ 1779 IX 17, VUB RS F2-DC42_33-30, 1v. Vilniaus duonos prastą kokybę minėjo ir Georgas Forsteris vežė „gabalą duonos, kokią Lietuvoje valgo paprastas vergas, – tai apgailėtinas neaprašomas mišinys šiaudų ir pelų, beveik be jokių syvų ir be jokio stiprumo“. Apie tai: *Georgo Forsterio laišškai iš Vilniaus*, sudarė ir iš vokiečių kalbos vertė J. Kilius, serija *Lietuvos mokslo paminklai*, Vilnius 1988, p. 403.

⁹⁶ 1779 IV 16, VUB F2-DC42_33-27.

⁹⁷ Elena Apolonija Masalskytė (1763–1815).

⁹⁸ Charles Joseph Emmanuel Ligne de (1759–1792).

⁹⁹ VUB RS F2-DC42_33-29.

¹⁰⁰ VUB RS F2-DC42_33-30.

¹⁰¹ Charles Messier (1730–1817) – astronomas.

¹⁰² VUB RS F2-DC42_33-27.

čobuto. Išlikusiame raštelyje Lalandui Kosakovskis atsiprašė už nenurodytą nesusipratimą ir pranešė siunčiantis Madeiros vyno¹⁰³.

Kalba ir stilius

Kosakovskio laiškų ortografija nepastovi, kartais tikrinių vardų ar tų pačių leksemų užrašymas varijuoja. Rašantysis tai suvokė, kartą dėl to atsiprašė, paaiškinęs, kad dėl darbų daugybės neturi laiko prieš išsiųsdamas laiško patikrinti.

Į lenkiškus laiškus lengvai įterpdavo tiek lotynų, tiek ir prancūzų, retkarčiais rusų¹⁰⁴ leksikos. Matyt, šios kalbos buvo žinomos tiek jam, tiek ir adresatui – dažniausiai Počobutui. Kartais pabraukdavo įterptą prancūzišką žodį: *Tak się en passant rozmowilismy się z IMP. Delalande...* (tarp kitko pasikalbėjome su ponu de Lalande). Lotynų kalbos įterpiniai specialiai nežymėti. Viename laiškų įterpta vienintelė iki šiol pastebėta lietuviška frazė:

Ja tym Prałatom Godnym, ktorych wielce powazam, y Po Parysku, Je fais mes compliments, y Po Worniensku Buk sweykas ir givas kłaniam.

[Aš tiems tauriems prelatams, kuriuos didžiai gerbiu, ir paryžietišškai, Je fais mes compliments, ir varnietišškai, Buk sweykas ir givas lenkiuosi]¹⁰⁵.

Laiškuose gana daug lituanistinių motyvų: minimi įvairūs LDK vietovardžiai, žemaičių muzikiniai instrumentai:

WMy Pan Ktory w Niebo patrzysz, obacz tam, cotam w gurze napisaną, czy my się zgromadzim Kiedy, czy nie, czy iuz my wskroz ziemię poszli. Tych co tu przed trzema niedzielami ziemia podkopana dla brania wapna w liczbie siedmiu zapatszy zagrzebła, Po długim dobywaniu po długim kopaniu w liczbie ludzi koło dwochset z tey przepasci wygrebie. Żeby nasz kosciol Jerozolimski zeby ta Troia zburzona znowiu powstała, chętnie bym Paryz na Żadziszki a Londyn do ktorego mam iachać na Poszawsze zamienił.

[Ak mano Pone, į dangų žiūrįs, pažvelk, kas ten viršuje įrašyta, ar besutiksime kada, ar ne, ar prasmegome po visam. Prieš tris savaites čia žemėmis užpylė septynerius kasusius klintis. Apie du šimtus žmonių kasė ir ieškojo ir juos

¹⁰³ VUB RS F2-DC42_33-9.

¹⁰⁴ „Czy iuz to piszy propało“ (Ar jau tikrai neišdegs), laiškas 1779 V 10, VUB RS F2-DC42_33-28.

¹⁰⁵ F2-DC42_33-15, p. 2.

išlaisvino. Kad taip mūsų Jeruzalės bažnyčią [kas prikeltų], kad ta sugriautoji Troja atsigautų, mielai Paryžių iškeisčiau į Žadiškes, o Londoną, į kurį privalau važiuoti, į Pašiaušę]¹⁰⁶.

Prilydžiam ir aš savo trigrašį ir Saulės, žvaigždžių ir visų planetų Apšviestajam Astronomui lenkiuosi lygi žemės ir pagarbinu jo astronominę meridianinę saulinę didybę, kaip tas paklusnūs Juozapo žvaigždžių dvilyktukas. O kai po Paryžiaus akademikui, iš visų čionykščių stebėjimo prietaisų ir teleskopų išėmęs stiklus, tiek achromatinius, tiek paprastus ir veidrodėlius, pasidaręs iš gausybės Paryžiaus teleskopų ragą, giedu, pučiu jo šlovei, kaip kad pučiamą į šauniosius mūsų žemaičių ilguosius medinius trimitus]¹⁰⁷.

Edmund Rabowicz pastebėjo, kad Kosakovskio laiškų Počobutui kalba yra vaizdinga, ekspresyvi, dėstymas artimas gavendos¹⁰⁸ žanrui. Kosakovskis žinojo apie savo pomėgį daryti įvairius šmaikščius nukrypimus, pats nurodavo, kad dabar pasakos šalutinius dalykus („to moj wielki parenthesis“¹⁰⁹). Savo stilių apibūdino taip:

Widzisz WM Pan ze ia laconicum stilum umiem y concisum y asiaticum, ale też umiem y Europeiski y Zmudzki iak kiszka długo, pocągnąc pi[o]rkiem¹¹⁰, Kominka, raz i drugi wydać nim do rzeczy przystąpie, a i przystąpiwszy zbozczyć a trawki z drogi iak dawniejszy moy bucefał zarwać.

[Matai, Garbusis Pane, kad aš lakonišką tikslų stilių valdau ir [puošnujį] azijinį, išmanau taip pat ir europietiškąjį bei žemaitiškąjį – kaip žarną ilgai patraukti,

¹⁰⁶ VUB RS F2-DC42_33-10.

¹⁰⁷ VUB RS F2-DC43_33-3.

¹⁰⁸ Gavenda, lenkų literatūros žanras, pasižymintis laisva kompozicija, šneka-mosios kalbos stiliumi, pasižymintis siužeto nukrypimais, humoru, hiperbolizavimu, net fantasmagorija.

¹⁰⁹ VUB F2-DC42_33-13, p. 3–5.

¹¹⁰ Originale ne iki galo suprantama.

uždelsti, digresiją¹¹¹ įleisti, kartą ir kitą apsimesti, kad jau prie reikalo einu, o ir priėjęs įmanau nukrypti, kaip seniau mano bucefalas¹¹², žolytės paskabyti¹¹³.

Laiškų iškilmingas, retorikos puošmenų sklidas tonas atskleidžia ir tai, kiek aktuali Kosakovskio atmintyje buvo jo giminės kilmingumo, su juo susijusių legendų tema. Su Počobutu jis bendrauja ne tik kaip vilnietis su vilniečiu, eruditas su eruditu, jėzuitas su jėzuitu, bet ir kaip kilmingasis su kilminguoju. Viename laiške įrašo, kad Počobutui derėtų įsitaisyti naują antspaudą, nes dabartinio paliktas herbas sunkiai įžiūrimas¹¹⁴. Kitame pasąže, pasitelkdamas magiškos kalbančios plunksnos motyvą, primena savo giminės legendinį protėvį romėną politiką, menininkų globėją ir karvedį Marką Valerijų Mesalą Korviną (64 pr. m. e. – 8 m. e.). Šis fragmentas yra nelyginant rafinuotas atsiprašymas už gal kiek per ilgą laišką.

Ale nareszcę cyt przekłete piono, pokisz to gadać będziesz? za miast krotkiego listu Plastr cały napisałeś. Ale ono się wymawia ze miło onemu pisać do tey osoby którą wielce szacuję, powaza y Kocha. Notandū że to piono nieproste, z owego skrzydła Korwina co się nad Waleriusza głową y szyszakiem unosił, y niedziw że gada bo krucze, WMc Pan podobno mażz w Herbie skrzydła y piona iakieysć niemey ptażzny co do mnie ieszcze nirazu nieprzemowiły [...] iesli się tylko niemyle że mażz skrzydła w Herbie. Tym piorem Korwinim do Wmc Pana tylko piszę dla pokazania szacunku osoby Iego. Na reszcie byway zdrow y Łaskaw Godny Astronomie, Akademiku Paryski Do nog ci upadam. X. Kossakowski. [Bet ir gana jau, netikus plunksna, ar nesiliausi plepėjusi? vietoj trumpo laiško visą paklodę prirašei. Bet ji teisinasi, kad miela yra rašyti tam asmeniui, kuriuo didžiai žavisi, kurį gerbia ir myli. Įsidėmėtina, kad tai nėra paprasta plunksna, o iš sparno to Varno, kuris sukosi virš Valerijaus galvos ir šalmo, ir nenustebk, kad prakalbo, nes tai varno, o Mylista Ponas, matyt, turi herbe sparnus ar plunksnas kažkurios nebylios paukštės, nes į mane nė karto dar neprakalbo [...] jei tik neklystu, kad herbe turi sparnus. Garbiajam Ponui tik taja Varno plunksna rašau, kad parodyčiau pagarbą Jūsų asmeniui. Ką gi, būk sveikas ir maloningas, garbusis astronome, Paryžiaus akademike, krentu tau prie kojų. Kunigas Kosakovskis]¹¹⁵.

111 Stiliaus figūra, nukrypimas nuo pagrindinės temos.

112 Nuo Aleksandro Makedoniečio žirgo vardo.

113 Originalaus sakinio pradžios prasmė nebuvo akivaizdi, pateikiamas vertimas yra jos galima interpretacija. F2-DC42_33-17, p. 4.

114 1778 X 12, VUB RS F2-DC33_21.

115 1778 X 19, F2-DC33_22, p. 3.

Kosakovskis jautė galįs rašyti įtaigiai ir, panašu, mėgavosi savo sugebėjimu. Dažni ir kartais ilgoki, tačiau visada turiningi laišškai ir nostalgija pritrūkia galėjo būti vienišumo svetimame mieste išraiška. Vienur Kosakovskis mini rašantis vėlyvą vakarą, vienuoliams augustinijonams, pas kuriuos buvo apsistojęs¹¹⁶, užvėrus vartus¹¹⁷. Puošnieji Kosakovskio kreipimaisi iš barokinio nusižeminimo ir mandagumo hiperbolių netikėtai peršoka į kandoką ironiją. Sudėtingas santykis su Počobutu, buvusiu broliu jėzuitu, buvusiu mokytoju, dabartiniu skolininku ir beveik proteguojamu asmeniu (Kosakovskis ne kartą pabrėžė savo įdėtų pastangų svarbą išrinkimui) atspindimas to ties pagarbos ir pašaipos riba virpančio stiliaus.

Apibendrinimas

VUB RS vykdomas XVII a. antrosios pusės Počobuto ir kitų universiteto profesorių korespondencijos aprašymas. Anksčiau saugoti ryšuliuose ir retai tyrinėti laišškai išskirstomi ir aprašomi individualiai, pateikiant bibliotekos elektroniniame kataloge itin detalius aprašus. Tai yra pirmoji darbo stadija; ją atlikus, atviroje prieigoje bus patalpinti ir suskaitmenintų laiškų vaizdai. Tikėtina, kad tai paskatins vertingų epochos dokumentų tyrimą, leis tyrėjams pasiekti daugiau valstybei ir Vilniaus universitetui lemtingo laikotarpio autentiškų liudijimų.

Dalimi šio proceso tapo straipsnyje paminėtieji laišškai. Jie atskleidžia ne tik menkai žinomus mokslo istorijos ir tarptautinio bendravimo faktus, bet ir įžvalgaus, intelektualaus šios epochos asmens mąstymo ypatybes ir vertybines nuostatas. Aprašymo metu pavyko identifikuoti ir nustatyti autorystę keleto Kosakovskio laiškų, iki tol laikytų anoniminius.

Laiškuose atsiskleidžia Lenkijos ir Lietuvos to meto bendrystė – agituo-damas prancūzus mokslininkus balsuoti už Počobutą, Kosakovskis pasitelkė argumentą, kad Paryžiaus akademijai būtų garbė įsigyti narį korespondentą „iš Koperniko šalies“. Nostalgijos minutę jis prisimindavo LDK vietoves, kuriose jam teko gyventi: Pašiaušę, Varnius, Vilnių, Kuktiškes.

Laiškuose išlikusi informacija leidžia geriau įsivaizduoti šio asmens veiklų ratą. Jo minimi [Vilniuje?] rašyti pamokslai ir pradėti vertimai gali būti dar atrasti ir identifikuoti pagal braižą ir išskirtinį, įsimenantį autoriaus stilių. Jeigu 1768 m. laiškas išties rašytas Kosakovskio, galima teigti, kad jo dės-

¹¹⁶ Rašė persikėlęs gyventi pas brolius nazariečius *Petits Peres de Nazareth* (La maison des peres de Nazareth).

¹¹⁷ VUB RS F2_DC33-22, p. 2.

tymo maniera per laiką nedaug pakito. Gali būti, kad šie rankraščiai išliko ir dar bus atrasti bei atributuoti.

Kosakovskio santykis su adresatu nebuvo vienareikšmis. Ilgus metus pažįstami, kolegos jėzuitai ir kolegos dėstytojai, mokinys ir mokytojas, bet taip pat skolingas ir proteguojamasis (Počobutas) ir kreditorius ir geradarys (Kosakovskis). Turbūt todėl jo stilius varijuoja ir mainosi – nuo pagarbaus ir išpūstai šlovinančio iki ironiško ir atvirai smerkiančio. Kosakovskio laiškuose kaip reta daug biografinių, buities detalių – jis užrašo ir atsiminimus iš praeities, ir dabartinio savo gyvenimo aplinkybes, ir ateities būgštavimus.

Galimi Kosakovskio laiškų tyrimai ir jų kuo pilnesnio rinkinio publikavimas ateityje galėtų tapti puikiu Lenkijos ir Lietuvos archyvų bendradarbiavimo pavyzdžiu. Atrodo, kad Vilniuje saugomi Kosakovskio laišakai yra tik dalis šio asmens epistolikos palikimo, todėl perspektyvu būtų juos papildyti išlikusiais kitur Lietuvoje ir Lenkijos saugyklose. Dar pilnesnis epochos epistolinio bendravimo vaizdas atsivertų papildžius VU Bibliotekos pradėtų skaitmeninti ir viešinti profesorių laiškų visumą duomenimis apie susijusius Lenkijoje saugomus rankraščius.

Šaltiniai

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, Retųjų spaudinių ir rankraščių skyrius

Martyno Počobuto laiškas Remigijui Kosakovskui, iš Vilniaus į Paryžių, 1780 VII 24, LMAVB RS, F 151, b. 636/1.

Remigijaus Kosakovskio laiškas kunigaikščiui [Joakimui Chreptavičiui?], iš Paryžiaus [į Varšuvą], 1778 XI 20, LMAVB RS, F 151, b. 644.

Remigijaus Kosakovskio laiškas Pranciškui Bukotai [iš Paryžiaus į Londoną], 1778 VII 30, LMAVB RS, F 151, b. 827.

Remigijaus Kosakovskio laišakai Andriui Streckiui, iš Paryžiaus [į Vilnių ir Londoną], 1775–1778 m, LMAVB RS, F 151, b. 882.

Remigijaus Kosakovskio laiškas Juozapui Wybickiui dėl atlyginimo, iš Paryžiaus į Varšuvą, 1778 XI 16, LMAVB, F 151, b. 893.

Vilniaus universiteto Bibliotekos Rankraščių skyrius

Remigijaus Kosakovskio laišakai Martynui Počobutui, [iš Paryžiaus į Vilnių, 1778], VUB F16-8_1, 8_2, 8_3.

Remigijaus Kosakovskio ranka rašyta išlaidų sąskaita, [iš Paryžiaus, metai nenustatyti], VUB RS F16-9L.

Nenustatyto asmens [Remigijaus Kosakovskio?] laiškas Martynui Počobutui, iš Romos į Londoną, 1768 XI 16, VUB RS F16-13_5.

Remigijaus Kosakovskio laiškas Andriui Streckiui, [iš Paryžiaus į Londoną], 1778 VII 21, VUB RS F17-5_2.

Remigijaus Kosakovskio laišakai Martynui Počobutui, iš Paryžiaus į Vilnių, 1778–1780, nuo VUB RS F2-DC42_33-1 iki F2-DC42_33-34.

Antonijaus Kosakovskio laišakai Andriui Streckiui, [parašymo vieta ir data nenustatytos], VUB RS F2-DC42_32-1; F2-DC42_32-2.

Andriaus Streckio laiškas, atakymas Antoniui Kosakovskiui, [parašymo vieta ir data nenustatytos], VUB F2-DC42_50.

[Kossakowski, Remigiusz], 1778, Constellation nouvelle, in: *Journal des Sçavants*. 1778 m. rugpjūčio leidinys (prieiga internetu 2020 04 30): <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k57209b/f573.image>.

Supplement 1780. [Pranešimas apie Remigijaus Kosakovskio mirtį], in: *Gazeta Warszawska*, nr. 100, 13 XII 1780. Dokumentas saugomas Varšuvos universitete, (prieiga internetu 2020 04 30): <http://ebuw.uw.edu.pl/dlibra/doccontent?id=59316>.

Literatūra

Akademijos laurai, parengė Morkus Svirskas, Irena Balčienė, Vilnius 1997.

Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto istorijos bruožai, parengė Alfredas Bumblauskas et al., Vilnius 2009.

Barentine John C., *The Lost Constellations: A History of Obsolete, Extinct or Forgotten Star Lore*, Springer Praxis Books 2015, (prieiga internetu 2020 04 30): <https://link.springer.com/book/10.1007%2F978-3-319-22795-5>.

Blaszczyk Georg, *Kossakowski (Kosakowski) H. [erbu] Ślepowron*, in: *Herbarz szlachty żmudskiej*, t. III, Warszawa 2015, p. 219–220.

Butterwick Richard, *Poland's last King and English Culture. Stanisław August Poniatowski, 1732–1798*, Oxford 1998.

Dolinskas Vydas, *Simonas Kosakovskis. Politinė ir karinė veikla Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje 1763–1794*, Vilnius 2003.

Drungilas Jonas, *Erelis lokio guolyje. Lenkų bajorai Žemaitijoje XVI–XVIII a. Migracija, kalba, atmintis*, Vilnius 2019.

Estreicher Karol, *Remi Kossakowski*, in: *Bibliografija Staropolska*, t. III, 1894, p. 139, elektroniczna baza bibliografii Estreichera (EBBE), (prieiga internetu 2020 04 30): <https://www.estreicher.uj.edu.pl/staropolska/baza/>.

Forsteris Georgas, *Georgo Forsterio laišakai iš Vilniaus*, sudarė ir iš vokiečių kalbos vertė Jonas Kilius, serija *Lietuvos mokslo paminklai*, Vilnius 1988.

Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995, sudarė Ludwik Grzebień SJ, Kraków 2004.

Jakubėnas Regina, *Prasa wielkiego księstwa Litewskiego w II połowie XVIII wieku*, Kraków 2005.

Kamińska Janina, *Akademia Wileńska 1773–1780*, in: *Rozprawy z dziejów oświaty*, t. XXXVIII/97, Warszawa 1997, p. 51–68.

Kamińska Janina, *Komisja Edukacji Narodowej 1773–1794. Akademia Wileńska. Szkoła główna Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Warszawa 2018.

Kudella Christof, *How do we model the Republic of Letters*, in: *Reassembling the Republic of Letters in the Digital Age: Standards, Systems, Scholarship*. Ed. By Hotson, Howard, Thomas Wallnig, Göttingen 2019.

Lebedys Jurgis, *Lietuvių kalba XVII–XVIII a. viešajame gyvenime*, Vilnius 1976.

Libiszowska Zofia, *Życie polskie w Londynie w XVIII wieku*, Warszawa 1972.

Matulaitytė Stasė, *Senoji Vilniaus universiteto astronomijos observatorija ir jos biblioteka*, serija *Fontes historiae universitatis Vilnensis*, Vilnius 2004.

Pénin Marie-Christine, *Église et cimetière (disparu) Saint-Laurent (Paris)*, 2016 IX 10 įrašas, (prieiga internetu 2020 05 30): https://www.tombes-sepultures.com/crbst_2033.html.

Piročkinas Arnoldas, Šidlauskas Algirdas, *Mokslas senajame Vilniaus universitete*, serija *Lietuvos mokslo paminklai*, Vilnius 1984.

Protokoły posiedzeń Komisji Edukacji Narodowej, 1773–1785, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, PAN, Ossolineum 1973.

Rabowicz Edmund, *Kossakowski, Remigian (Remigiusz)*, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XIV/2, s. 61, 1969, p. 284–285.

Sołtys Angela, *Opat z San Michele. Grand Tour prymasa Poniatowskiego i jego kolekcje*, Warszawa 2008.

Tyla Antanas, *Kosakovskiai*, in: *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, Vilnius: MELC 2006, t. 10, p. 637, (prieiga internetu 2020 04 30): <https://www.vle.lt/Straipsnis/Kosakovskiai-48084>

Vilniaus universiteto istorija: 1579–1803, red.: Jonas Kubilius, Vytautas Merkys, Arnoldas Piročkinas et al., Vilnius 1976.

Zubovas Vladimiras, *Tomas Žebrauskas ir jo mokiniai*, serija *Lietuvos mokslo paminklai*, Vilnius 1986.

Żychliński Teodor, *Kossakowscy herbu Ślępowron*, in: *Złota księga szlachty polskiej*, rocznik XII, p. 38–133.